

HÂFİZA
(حافظه)

Algıları saklayıp
hatırlanmalarını sağlayan
ve el-kuvvetü'z-zâkire diye de
adlandırılan zihin gücü
(bk. DUYU).

HÂFİZ-LİDİNİLLÂH
(حافظ لدين الله)

Ebü'l-Meymûn Hâfız-Lidînillâh
Abdülmecid b. Muhammed
b. el-Müstansır-Billâh el-Fâtımî
(ö. 544/1149)

Fâtımî halifesi
(1131-1149).

467 (1074) veya 468'de (1075) Aska-
lân'da doğdu. Fâtımî Halifesi Müstansır-
Billâh'ın torunudur. Siyasî alanda şöhret
kazanmadan önceki hayatı hakkında kay-
naklarda bilgi bulunmamaktadır.

2 Zilkade 524'te (7 Ekim 1130) Bâtınî-
ler'den bir grup (Nizârîler) tarafından öl-
dürülen Âmir-Biahkâmillâh, bazı kaynak-
lara göre kendine halef olarak bir erkek
çocuk bırakmamıştı; ancak karısı hamile
idi. Bu durumda ordunun önde gelen
emirlerinden Hezârülmülûk Cevâmerd
ile Âdil Bergaş, halifenin ölümünden bir
hafta önce gördüğü bir rünya dayanarak
eşinin erkek çocuk dünyaya getire-
ceğini, Hâfız-Lidînillâh'ın da bu çocuğun
kefil olacağına işaret ettiğini ileri süre-
rek doğumu beklenen çocuğun nâibi ka-
bul ettikleri Fâtımî ailesinin en yaşlı üyesi
Hâfız-Lidînillâh'a biat ettiler. Böylece Hâ-
fız, Fâtımî tarihinde ilk defa "imâm-ı müs-
tevda" (emanetçi halife-imam) olarak dev-
letin yönetimini üstlendi.

Bazı kaynaklarda, Âmir'in öldürülme-
den önce veliaht tayin ettiği Ebû'l-Kâsım
Tayyib adlı bir oğlunun bulunduğundan
bahsedilmektedir. İbn Müyesser, Âmir'in
katlinden altı ay önce bir oğlunun dün-
yaya geldiğini, adını Ebû'l-Kâsım Tayyib
koyduğunu ve onu veliaht tayin ettiğini
belirttikten sonra bu münasebetle Mı-
sır'da düzenlenen törenleri anlatmakta-
dır (*Ahbârü Mısır*, s. 109-110). İbn Müy-
esser'in verdiği bilgiler Makrîzî tarafından
tekrarlanmaktadır (*İttî'âzû'l-hunefâ*², III,
128). Bazı İsmâîlî kaynaklarında da Âmir-
Biahkâmillâh'ın oğlu Ebû'l-Kâsım Tayyib'i
veliaht ve vâris tayin ettiği ifade edilme-
ktedir (Stern, *Oriens*, IV [1951], s. 197).

Bu bilgiler doğru kabul edildiği takdir-
de hilâfet makamının doldurulması es-
nasında Tayyib'in niçin ortaya çıkarılma-
dığı hususu gündeme gelmektedir. İbn
Müyesser, Âmir öldürüldüğünde Hâfız-
Lidînillâh'ın Tayyib'in varlığını gizlediğini
söyler (*Ahbârü Mısır*, s. 113). XII. yüzyılın
sonunda yaşayan adı meçhul bir tarihçi-
nin kaleme aldığı *el-Bustânü'l-câmi*⁶ adlı
eserde Hâfız-Lidînillâh'ın, Âmir'in halef
tayin ettiği oğlunu bir hile yaparak yakın
adamlarından Nâsir el-Leysî'ye teslim etti-
ği ve onun da çocuğu evinde gözetim al-
tında tuttuğu, çocuğun hayatta olup ol-
madığına dair hiçbir haberin ortaya çıkmadığı,
Mısır'da onun ölmediğine ve imâ-
metine inanan bir grubun bulunduğu
bildirilir. XII. yüzyılda yazılan diğer bazı
kaynaklar da Suriye ve Yemen'de Tay-
yib'in tâbilerinin (Tayyibiyye) mevcut ol-
duğundan söz etmektedir. *'Uyûnü'l-ağ-
bâr* gibi Tayyibî İsmâîlî kaynaklarında
ise Tayyib'in kendisine bağlı kişilerce giz-
lendiği söylenmektedir (Stern, *Oriens*, IV
[1951], s. 198-199).

Fâtımî Devleti'nde otoriteyi elinde bu-
lunduran Hezârülmülûk Cevâmerd ile
Âdil Bergaş'ın, imâmetin babadan oğula
geçmesi esasını benimseyen İsmâîlî an-
layış bağlamında, Halife Âmir'in doğması
beklenen çocuğunun vekili sıfatıyla Hâ-
fız-Lidînillâh'ı şeklen devletin başına ge-
çirmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.
Bu iki vezir, İsmâîlî mezhebi esasları çer-
çevesinde imamın son nassının daha ön-
ceki bütün naslarını ilga ettiğini söyleye-
rek Âmir'in Tayyib'in vârisliği hakkındaki
nassının da geçersiz olduğunu ilân etti-
ler.

Hâfız-Lidînillâh'ın Hezârülmülûk Ce-
vâmerd'i kendisine vezir tayin etmesi or-
dunun bir kesiminde hoşnutsuzluk mey-
dana getirdi. İsyân eden askerler, Âmir-
Biahkâmillâh tarafından tutuklanan Ebû
Ali Ahmed b. Efdal'i serbest bırakarak
vezirliğe getirdiler (21 Ekim 1130). İsyân
Hezârülmülûk Cevâmerd'in öldürülme-
siyle sona erdi. Hâfız-Lidînillâh, Ebû Ali'
nin vezirliğini onaylamak mecburiyetin-
de kaldı.

Ordunun desteğiyle yönetimi ele geçi-
ren ve Küteyfât lakabıyla anılan Ebû Ali,
Fâtımî tarihinde devrim sayılabilecek ba-
zı hususları uygulamaya koydu. Hâfız-Li-
dînillâh'ı devletin başından uzaklaştırarak
saraydaki bir odada gözetim altına
aldı; adını hutbelerden çıkardı. Daha da
önemlisi, İmâmiyye mezhebine bağlı bir

kişi olarak İsmâîlî mezhebini Fâtımî Dev-
leti'nin fikrî ve ideolojik sahadaki yegâne
dayanağı olmaktan çıkarmaya teşebbüs
etti. Mezhebe adını veren İsmâil b. Ca'fer
es-Sâdik'ın isminin hutbelerde zikredil-
mesine son verdi; ezandan "Hayye alâ
hayri'l-amel, Muhammedün ve Aliyyün
hayrû'l-beşer" ibaresini çıkarttı. On ikinci
imam adına davette bulundu; Kahire, Fus-
tat ve İskenderiye'de onun adına sikke
darbettirdi (525/1131) ve bu sikkelerde
kendisini onun nâibi ilân etti. İslâm tari-
hinde daha önce rastlanmamış bir uygu-
lama ile her biri kendi mezhebine göre
hüküm vermek üzere Şâfiî, Mâlikî, İsmâ-
îlî ve İmâmî dört kadı tayin etti (İbn Mü-
yesser, s. 114-115).

Küteyfât'ın, İmâmiyye'nin görüşlerini
esas alan bir devlet kurma girişimi bü-
yük bir tepkiyle karşılandı. Âmir-Biahkâ-
millâh'a bağlı askerlerin, Ermeni asıllı Yâ-
nis liderliğinde gerçekleştirdikleri darbe-
de Küteyfât öldürüldü (16 Muharrem 526/8
Aralık 1131). Hâfız-Lidînillâh hapisten çı-
karılarak "adı zikredilmeyen şahsın veli-
ahtı ve kefilî" sıfatıyla kendisine biat edil-
di. Onun halife-imamın vekili olarak tah-
ta çıkışına dair kaynakların verdiği bu bil-
gi İskenderiye'de 526'da (1131-32) darbe-
dilmiş, üzerinde "veliyü ahdî'l-müslimîn"
yazılı bir dinarla da teyit edilmek-
tedir.

İbn Tağrıberdî, Âmir'in hanımının bir
kız dünyaya getirdiğini söyler (*en-Nücû-
mü'z-zâhire*, V, 231). Makrîzî ise çocuğun
erkek olduğunu, annesinin onu Kütey-
fât'tan ve Hâfız-Lidînillâh'tan korumak
için bir süre sakladığını, ancak daha son-
ra Hâfız'ın çocuğu ele geçirip öldürttü-
ğünü belirtmektedir (*İttî'âzû'l-hunefâ*²,
III, 152). Âmir'in bir erkek oğlu mevcut
olduğu müddetçe kendisini asaleten ha-
life ilân etmeye cesaret edemeyen Hâ-
fız-Lidînillâh, ondan kurtulduktan birkaç
ay sonra Kahire'de bir ferman neşredile-
rek halife ilân edildi (3 Rebülâhîr 526/22
Şubat 1132). Onun devletin başına geç-
tiği gün "zafer bayramı" (İdû'n-nasr) ilân
edilmiş ve bu bayram Fâtımîler'in yıkılı-
şına kadar kutlanmıştır.

Fâtımî tarihinde babası hilâfet maka-
mında bulunmayan ilk halife olan Hâfız-
Lidînillâh, hilâfetinin meşrûluğunu ispat
etmek için Âmir'in ölümünden sonra or-
taya çıkan gelişmeleri görmezlikten ge-
lerek Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Gadîr-i
Hum'da vasî tayin ettiği gibi Âmir'in de
imâmeti kendisine vasiyet ettiğini ileri

sürdü. Ayrıca Halife Müstansır-Billâh'ın, vaktiyle oğlu Ebü'l-Kâsım Muhammed'i (Hâfız-Lidînillâh'ın babası) "veliyü ahdi'l-müslimîn" olarak adlandırdığını hatırlatarak bunun ancak âlimlerin anlayacakları şekilde kendisinin halife olmasına işaret ettiğini söyledi.

Hâfız, halife olmasında etkin bir rol oynayan Ermeni asıllı Yânis'i vezir tayin etti. Ancak Yânis, giderek güç kazanması ve Yânisîyye adlı özel bir birlik meydana getirmesi üzerine Hâfız tarafından zehirletilerek öldürüldü (526/1132). Halife Yânis'ten kurtulduktan sonra yeni bir vezir tayin etmeye oğullarının yardımıyla ülkeyi tek başına yönetmeye başladı. 528'de (1133-34) veliaht tayin ettiği büyük oğlu Ebü'r-Rebî Süleyman'ı vezirlik işlerini yürütmekle görevlendirerek vezirlerin baskı ve entrikalarından kurtulmak istedi. Süleyman'ın iki ay sonra vefat etmesi üzerine en küçük oğlu Ebû Tûrâb Haydere'yi veliaht tayin etti.

Ebû Tûrâb Haydere'nin veliaht oluşu Hâfız'ın ortanca oğlu Hasan'ın husumetine sebep oldu. Hasan, veliahtlığı ele geçirmek için babasına ve kardeşine karşı büyük bir isyan başlattı (9 Temmuz 1134). Ordunun bir bölümü Haydere'yi desteklerken diğer bölümü Hasan'ın yanında yer aldı. Mücadeleyi Hasan'ın kuvvetleri kazandı. Bunun üzerine Hâfız-Lidînillâh, Hasan'ın veliaht tayin edildiğini hükme bağlayan bir fermanı neşretmek mecburiyetinde kaldı (20 Temmuz 1134). Böylece Hasan devleti ele geçirip istediği gibi tasarrufta bulunmaya başladı ve babasının hiçbir etkinliği kalmadı. Sünnî olan Hasan (Ali b. Zâfir el-Ezdi, s. 96), kendisine bağlı Sıbyânü'z-zered adlı özel bir askerî zümre meydana getirdi. Önde gelen birçok devlet adamı ve emîri öldürttü. Bunun üzerine harekete geçen askerler sarayın önünde toplanarak Hâfız'ı ve Hasan'ı hal'etmek istediler. Hâfız, bu güç durumdan oğlu Hasan'ı yahudi bir doktora zehirleterek kurtulabildi. Hasan'ın sebep olduğu iç karışıklıklar sırasında 15.000 kişinin öldüğü belirtilmektedir.

Hasan, mücadele sırasında Behrâm el-Ermenî en-Nasrânî'ye mektup yazarak yardım istemiş, ancak Behrâm Kahire'ye yaklaştığında Hasan öldürülmüştü. Hâfız'ı oğlu Hasan'ı öldürtmeye zorlayan askerler bu defa Behrâm ile birleşip onu vezirliğe getirmesi için halifeye baskı yaptılar. Yeni bir fitne çıkmasını istemeyen Hâfız

Behrâm'ı vezir tayin etmek zorunda kaldı. Behrâm, 16 Cemâziyelâhir 529'da (3 Nisan 1135) "seyfü'l-İslâm ve tâcû'l-hilâfe" unvanıyla vezirlik hil'atini giydi; böylece Fâtımî tarihinde tefvîz vezirliğine kadar yükselen ilk hıristiyan oldu.

Behrâm, Tel Bâşir ve İrmîniye'den ailesini, yakınları ve soydaşlarını Mısır'a getirtti. Kısa zamanda Mısır'da 30.000 kişilik bir Ermeni nüfusu oluştu ve müslüman halk bundan dolayı birçok zorlukla karşılaştı. Onun zamanında Mısır'da çok sayıda kilise ve manastır inşa edildi. Kaynaklarda, Mısır halkının Ermeniler'in İslâm dinini tahrif etmesinden korkmaya başladıkları kaydedilmektedir. Öte yandan birçok divan başkanlığına hıristiyanlar getirildi. Behrâm, kardeşi Bâsâk'ı Mısır'ın en büyük vilâyetlerinden birine vali tayin etti; Bâsâk da müslümanların mallarını müsâdere etmeye başladı.

Behrâm'ın siyaseti büyük bir tepkiye sebep oldu. Mısır halkı ve bazı devlet adamları, bu sırada Garbiye valisi olan Rıdvân b. Velaşî'ye mektup yazarak onu ülkeyi hıristiyan vezirden ve hıristiyanların hâkimiyetinden kurtarmaya çağırdılar. Rıdvân da halka cihad çağrısında bulunarak meydana getirdiği 30.000 kişilik bir süvari ordusu ile Kahire üzerine yürüdü. İki ordu karşılaştığında Rıdvân'ın ordusundaki askerler mızrakların ucuna mushaf taktılar. Bunun üzerine Behrâm'ın ordusundaki müslüman askerler topluca Rıdvân'ın tarafına geçti. Sonuçta Behrâm, Rıdvân ile savaşa girmekten korkarak kardeşi Bâsâk ile birleşmek istedi. Ancak Rıdvân'ın hıristiyanlara cihad ilân ettiğini duyan halk isyan ederek Bâsâk'ı öldürdü. Behrâm, Rıdvân'ın takibinden ancak halifenin araya girmesiyle kurtulabildi. Kahire'ye giren Rıdvân Hâfız tarafından vezir tayin edildi (6 Şubat 1137) ve kendisine "Ebü'l-Feth Rıdvân el-Hâfızî" unvanı verildi.

Fâtımî Devleti'nde ilk Sünnî vezir olan Rıdvân b. Velaşî devlet kademelerindeki hıristiyan etkisini ortadan kaldırmaya çalıştı. Hıristiyanların ele geçirdiği önemli görevlere müslümanları tayin etti. Behrâm'ın kadrosunda yer almış olan hıristiyanlardan bazısının mallarını müsâdere etti, bazısını katletti, çoğunu da sürgüne gönderdi. 532 (1137-38) yılında neşrettiği bir fermanla hıristiyanlara ve yahudilere bazı kısıtlamalar getirdi. Rıdvân, Fâtımî topraklarında Sünnîliğin öğretilmesine de öncülük etti. 1138'de, Şîî İsmâîlî

mezhebinin merkezi olan Kahire'ye mukabil Ehl-i sünnet'in güçlü olduğu İskenderiye'de Sünnîliğin tedris edildiği bir medrese kurdu.

Rıdvân, Fâtımî Devleti'ndeki konumundan cesaret alarak Hâfız'ın meşrû halife değil kefil olduğunu, kefil olduğu kişinin ise hilâfetin sahih olmadığını ileri sürerek hilâfetten azli için fakihlerden fetva almak istedi; ancak fakihler böyle bir fetva vermektan çekindiler. Ayrıca Rıdvân, halifenin huzuruna teşrifat kurallarına aykırı kıyafetler içinde çıkmaya başladı. Fâtımî Devleti'nin ve kendi halifeliğinin tehlikede olduğunu gören Hâfız ordu içindeki bazı birlikleri ona karşı harekete geçirdi. Bunun üzerine Rıdvân 15 Haziran 1139'da kaçarak Suriye'nin Sarhad şehrine gitti. Daha sonra da bu şehrin valisi Emînüddeve Gümüştegin'in sağladığı kuvvetlerle Mısır üzerine yürüdü (534/1140), fakat sınırı geçince mağlûp oldu. Hâfız Rıdvân'ı öldürmeyip sarayda gözetim altına aldı; ancak Rıdvân sekiz yıl sonra hapisten kaçtı. Topladığı kuvvetlerle eski mevkiini elde etmek için yeni bir teşebbüste daha bulunduyorsa da başarı gösteremedi ve Hâfız'ın tertip ettiği bir suikast sonunda öldürüldü.

Hâfız, Rıdvân'ın firarından sonra hiçbir kimseye vezirlik pâyesi vermeyip devlet işlerini kâtiplerle yürütmeye çalıştı. Halifeliğinin son yıllarında da siyasî, askerî ve iktisadî sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kaldı. 1141-1144 yıllarında büyük bir kıtlık oldu; fiyatlar yükseldi. Salgın hastalıklar yüzünden çok kişi hayatını kaybetti. Müstansır-Billâh'ın oğullarından biri, 539'da (1144-45) kumandanların yardımıyla halifeliği ele geçirmeye teşebbüs ettiyse de başarılı olamadı. Mısır'ın Saîd bölgesinde Bahtiyâr adlı bir emîr de vezirliği ele geçirmek için harekete geçti; fakat Hâfız'ın kuvvetleri karşısında yenildi ve katledildi (541/1146-47). Hâfız daha sonra da Mağrib'den gelip Nizâr b. Müstansır'ın oğlu olduğunu iddia ederek hilâfeti ele geçirmek isteyen bir kişinin kuvvetleriyle savaşmak zorunda kaldı (543/1148-49). Başlangıçta Hâfız'ın kuvvetlerine galip gelen bu kişi daha sonra yakalanıp öldürüldü. Hâfız-Lidînillâh 5 Cemâziyelâhir 544 (10 Ekim 1149) tarihinde öldü. Kaynaklarda sağlam görüşlü, yumuşak huylu, mal biriktirmeye düşkün, ilm-i felek ve simyaya ilgi duyan bir halife olduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Zâfir el-Ezîdî, *Ahbârü'd-düvelî'l-mün-katû'a* (nşr. André Ferré), Kahire 1972, s. 94-101; İbn Hammâd es-Sanhâcî, *Ahbârü mü'lûki Beni 'Ubeyd ve sîretühüm* (nşr. Tihâmî Nakara – Abdülhalîm Üveysî), Riyad 1401/1981, s. 106; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 664-665; XI, 22-24, 48-49, 141; İbn Müeyesser, *Ahbârü Mısr* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1981, s. 109-110, 113-141; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 235-237; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer ve câmilü'l-gurer* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1380/1961, VI, 506-553; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 482; VI, 458-463; VIII, 342-346; IX, 291-297, 377-379; X, 458-459; Makrîzî, *el-Hitâat*, I, 205, 357, 440, 490-491; II, 16-19, 203, 448; a.mlf., *İttî'âzû'l-hunefâ'* (nşr. Muhammed Hilmi), Kahire 1393/1973, III, 128, 137-197; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, V, 231-277; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Kahire 1387/1967, II, 608; S. Lane-Poole, *A History of Egypt in the Middle Age*, London 1924, s. 166-170; W. Ivanow, *Isma'ili Tradition Concerning the Rise of the Fatimids*, Calcutta 1942, s. 20; Abdülmün'im Mâcid, *Nüzümü'l-Fâtümiyyîn ve rûsümühüm fi Mısr*, Kahire 1955, II, 129-130; a.mlf., *Zuhûrû'l-hilâfeti'l-Fâtümiyye ve sukkûtü-hâ fi Mısr*, Kahire 1414/1994, s. 349-355; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Mecmû'atü'l-veşâ'iki'l-Fâtümiyye*, Kahire 1958, I, 71-107; S. M. Stern, *Fatimids Decrees, Original Documents From the Fatimid Chancery*, London 1964, s. 35-64; a.mlf., "The Succession to the Fatimid Imam al-Amir, The Claims of the Later Fatimids to the Imamate and the Rise of Tayyibi Ismailism", *Oriens*, IV (1951), s. 193-225; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devletü'l-Fâtümiyye*, Kahire 1981, s. 176-178; De Lacy O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 223-226; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtümiyye fi Mısr*, Kahire 1992, s. 71-107; E. Graefe, "Hâfiz", *IA*, V/1, s. 64-65; A. M. Magued, "al-Hâfiz", *EI*² (Ing.), III, 54-55.

AHMET GÜNER

HAFİ

(خفي)

Nakşibendiyye tarikatında emir âlemine ait kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ şeklinde sıralanan "letâif-i hamse"nin dördüncüsüne verilen ad (bk. LETÂİF-i HAMSE).

HAFİ

(الخفي)

Mânaya delâleti açık olmakla birlikte hâricî bir sebepten dolayı kapsamındaki fertlerin bir kısmına delâletinde kapalılık bulunan lafız anlamında usûl-i fıkıh terimi.

Usûl-i fıkıh âlimleri, İslâm hukukunun iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in lafızlarını dil kuralları açısından ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutmuş ve buna bağ-

lı olarak lafızla mânâ arasındaki bağ ve lafzın hükme delâleti konusunda değişik açılardan metodolojik tasnifler yapmışlardır. Bunlardan biri de lafzın mânaya delâletinin kapalılık (hafâ) derecesine göre yapılan tasniftir. Fukaha (Hanefî) metoduna mensup usulcülere göre bir lafız kapalılık bakımından az kapalıdan daha çok kapalıya doğru sırasıyla hafî, müşkil, mücmel ve müteşâbih şeklinde dört kısma ayrılır. Bunlar arasında hafî, kelime olarak mânası açık olmakla birlikte kapsamında bulunması muhtemel fertlerden birine veya bir kısmına delâletinde kapalılık bulunan lafızdır.

Hafideki kapalılık çok defa, normal olarak lafzın kapsamında bulunması gereken fertlerden birinin özel ve ayrı bir adlandırmaya veya hükme konu olmasından kaynaklanır. Bu durumda ek-sik veya fazla bazı özellikleri sebebiyle başka adlar alan bu fertlerin lafzın kapsamına, dolayısıyla diğer fertlerle aynı hükme tâbi olup olmadığı açık değildir ve lafızdaki kapalılığın giderilmesi bu yönde yapılacak bir inceleme ve araştırma ile mümkün olmaktadır.

Klasik dönem fıkıh usulü literatüründe hafî lafız için belirli örnekler verilir. Bunlardan biri, "Hırsız kadının ve erkeğin... ellerini kesin" (el-Mâide 5/38) âyetindeki "hırsız" (sârik) lafzıdır. Bu kelimenin çalma eyleminde bulunan ve hırsız diye adlandırılan herkese delâlet ettiği açıktır. Fakat çalma eyleminde bulunmakla birlikte "yankesici" (tarrâr) veya "kefen soyucu" (nebbâs) gibi özel bir isimle anılan kişilere delâletinde ise kapalılık vardır. Bu açıdan hırsız kelimesi hafî bir lafızdır. Çünkü bu kişilerin, hırsızlık lafzının delâlet ettiği mânadan daha eksik bir fiili işlemlerinden dolayı mı, yoksa o mânayı da aşan bir fiilden dolayı mı başka adlarla anıldıkları konusunda tereddüt bulunmaktadır. Birinci ihtimal doğru kabul edildiğinde hırsız hakkında verilen hükmün bu kimselere uygulanmaması, ikinci ihtimalde ise uygulanması gerekmektedir. Usulcüler, bu lafzî ve metodolojik noktadan hareketle yankesicinin gerçekleştirdiği eylemin hırsızlık lafzının delâlet ettiği mânayı aştığı, özel gayret ve beceri isteyen bu fiilin hırsızlıktan daha ileri bir suç olduğu, bu yüzden yankesicinin hırsızla bir tutularak aynı cezaya çarptırılması gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Kefen soyucunun durumunda ise ihtilâfa düşülmüştür. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre kefen soyucunun ay-

rı bir isimle anılması bu eylemde hırsızlığın tam olarak gerçekleşmemesinden dolayıdır. Onun bu fiili gerçekte sahibi bulunmayan ve tam koruma altına alınmayan, telef olmaya terk edilmiş bir malî çalma gibi sebeplerle hırsızlık sayılmakta, dolayısıyla onun hakkında hırsızlık cezası değil ta'zîr cezası uygulanması icap etmektedir. Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise kefen soyucunun özel bir adla anılması, gerçekleştirdiği eylemin hırsızlığın gerisinde kalan basit bir fiil olarak değerlendirilmesinden değil, hırsızlık cinsine dahil bir nev'in muayyen bir isimle belirtilmesinden kaynaklanmakta, dolayısıyla hırsızlık cezasına çarptırılması gerekmektedir.

"Kâtil mirasçı olamaz" (*Müsned*, I, 49; Dârimî, "Ferâ'iz", 41; Ebû Dâvûd, "Diyât", 18) meâlindeki hadiste "kâtil" lafzı hafîdir. Çünkü burada kâtil kelimesinin kasten adam öldüren kişiyi kapsadığı açık olmakla birlikte sözün söyleniş amacı da göz önünde bulundurulunca hataen, sebebiyen veya nefsi müdafaa gibi bir sebeple adam öldüren kimseye delâlet edip etmediğinde kapalılık vardır. Dolayısıyla kâtil kişinin hangi şartlarda mirastan mahrum bırakılacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür (bk. MİRAS).

Hafî lafızların kapalılıklarının giderilmesi ve taşıdıkları hukukî hükümlerin kapsamının belirlenmesi yönünde İslâm hukukçularının gösterdikleri ilmî çabalar, başlangıçta dil ve edebiyat alanında kalan teorik bir tartışma görünümünde ise de sonuç itibarıyla lafızlardan hüküm çıkarmada kullanılan dil kuralları mahiyetinde olup teknik anlamıyla bir tür ictihad faaliyetidir. Ancak bu fikrî çabalar sonucunda Kur'an ve Sünnet'in naslarının hukukî kapsamını, mânâ ve hükme delâletlerini belirlemek mümkün olmaktadır (ayrıca bk. BEYÂN).

BİBLİYOGRAFYA :

Ta'rifât, "bfy" md.; *Müsned*, I, 49; Dârimî, "Ferâ'iz", 41; Ebû Dâvûd, "Diyât", 18; Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl*, I, 51-52; Serahsî, *Uşûl*, I, 167-168; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 128; Sadruşşerîa, *et-Tauzîh*, İstanbul 1310, I, 240-241; Molla Hüseyin, *Mir'ât* (İzmir, *Hâşiyetü'l-Mir'ât* içinde), İstanbul 1309, I, 406-408; Emir Pâdişâh, *Teyisr*, I, 156-158; İbn Abdüşşekûr, *Müsellemü's-şübüt*, II, 20-21; M. Edîb Sâlih, *Tefstrü'n-nuşûş fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, I, 230-252; Mahmûd Tevfîk M. Sa'd, *Delâletü'l-elfâz inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1407/1987, s. 379-384; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1989, s. 325-327; İdrîs Hamâdî, *el-Hitâbü's-şer'î ve tûruku istişmârih*, Beyrut 1994, s. 128-131.

SALİM ÖGÜT